

УДК 342.98

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2020.12-3.13>

Побережна Н.П.

*здобувач кафедри адміністративного, кримінального права і процесу
Міжнародний університет бізнесу і права*

МЕТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В СФЕРІ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Постановка проблеми. Виконання судового рішення часто на момент його проголошення може бути неможливим. З метою уникнення таких ситуацій було нормативно закріплено інститут забезпечення адміністративного позову. Метою закріплення інституту забезпечення позову у адміністративному судочинстві є гарантування реального, оперативного, неухильного та виконання судового рішення у максимально можливому повному обсязі.

Проблема реального виконання судового рішення залишається вкрай актуальною. За офіційною статистичною інформацією близько третини судових рішень не виконуються саме з причин неможливості реалізації судових приписів. Серед загального обсягу виконавчих проваджень виконується в повному обсязі лише кожне п'яте судове рішення. Так, у 2019 року серед 124 тис. виконавчих документів на суму 79,5 млрд грн., прийнятих до виконання приватними виконавцями було завершено 20,4 тис. виконавчих проваджень на суму 23,7 млрд грн, з них на підставі пунктів 2, 7, 9, 12 статті 39 Закону України «Про виконавче провадження» завершено 9,9 тис. виконавчих проваджень на суму 3,1 млрд грн та фактично стягнуто 4,2 млрд грн. [1]. Однак при цьому необхідно зазначити, що часто виконання судового рішення пов'язується не із відшкодуванням збитків, а передусім у зв'язку із вчиненням певних дій суб'єктом владних повноважень, що є характерним саме для розгляду та вирішення публічно-правових спорів у порядку адміністративного судочинства.

Стан наукової розробки. Необхідно підкреслити, що науково-теоретичні розробки

питання застосування інституту забезпечення позову здійснювались лише в межах науки загальної теорії права, цивільно-процесуальної та господарсько-процесуальної юридичної науки. Ще за радянських часів в межах загальнотеоретичних досліджень фрагментарна увага приділялась проблематиці забезпечення позову як складової механізму виконання судового рішення. В цьому сенсі не втратили своєї актуальності наукові праці М. А. Гурвича [2], І. А. Жеруоліса [3, с. 60-68]. Питання встановлення сутності позову у цивільному судочинстві в цілому, і зокрема, його забезпечення як гарантії виконання судового рішення досліджувались Н. О. Чечіною [4], Д.М. Чечота [5], К.С. Юдельсона [6] та інших. Проблема ефективності норм, що встановлюють процедуру забезпечення позову є актуальною і для сучасної національної юридичної науки, однак при цьому досягнення єдності науково-теоретичних підходів до встановлення її сутності, а також подолання нормативних колізій здійснено на фрагментарному, навіть поверховому рівні, попри очевидну практичну затребуваність таких досліджень. Отже, *метою* даного дослідження є визначення мети застосування засобів забезпечення адміністративного позову у сфері публічно-правових (публічно-управлінських) відносин.

Виклад основного матеріалу. Застосування комплексного методу наукового пізнання [7, с. 152; 8, с. 22-33; 9, с. 106-113] обумовлює необхідність звернення дослідницької уваги до визначення сутності категорії «забезпечення позову» не лише в межах адміністративно-процесуальної науки, для якої вона

є відносно новою, а і в межах цивільно-процесуальних та господарсько-процесуальних досліджень, для яких її застосування є більш тривалим у часі.

В межах сучасної цивілістичної науки не визначається єдність підходів до розуміння категорії «забезпечення позову». Так, ряд дослідників під забезпеченням позову розуміють реалізацію суддею чи колегією суддів необхідних заходів, визначених чинним законодавством, що гарантують реальне та неухильне виконання судового рішення, що може бути ухваленим у справі на підставі розгляду обставин конкретної справи [10, с. 229; 11, с. 14-16]. Протилежним є підхід до розуміння категорії «забезпечення позову» є визначення доцільності вжиття судом, що уповноважений розглядати справу, заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів позивача, які гарантують реальне виконання рішення, прийнятого за його позовом [12, с. 500]. Зазначені підходи, як зазначають Г.З. Лазько та А.В. Ільченко, є хибними у частині, що не враховують вжиття заходів виконання рішення не лише учасником справи, а і іншою особою [13].

Однак при цьому чинним цивільно-процесуальним законодавством України не визначається сутність категорії «забезпечення позову». Положення частини другої статті 149 Цивільного процесуального кодексу України фактично закріплюють лише мету застосування забезпечення позову, а саме такими цілями є: по-перше, запобігання істотному ускладненню чи унеможливленню виконання рішення суду або, по-друге, ефективний захист прав особи, або, по-третє, поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду [14]. Статтею 150 ЦПК України визначено, що системі засобів забезпечення позову у цивільному судочинстві складають такі заходи, як: накладення арешту на майно та (або) грошові кошти, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачеві і знаходяться у ньо-

го чи в інших осіб; накладення арешту на активи, які є предметом спору, чи інші активи відповідача, які відповідають їх вартості, у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави; заборона вчиняти певні дії; встановлення обов'язку вчинити певні дії, у разі якщо спір виник із сімейних правовідносин; заборона іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві чи виконувати щодо нього інші зобов'язання; зупинення продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту; зупинення стягнення на підставі виконавчого документа, який оскаржується боржником у судовому порядку; зупинення митного оформлення товарів чи предметів; арешт морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги; інші заходи у випадках, передбачених законами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Безумовною прогресивною нормою є невичерпність переліку заходів забезпечення позову, що було запроваджено Законом України від 15 січня 2020 року № 460-ІХ «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» [15].

Чинний Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) також не містить безпосереднього визначення категорії «забезпечення позову». Однак при цьому сучасна доктрина господарсько-процесуального права базується на необхідності визначення забезпечення позову як засобів запобігання ймовірності настання у майбутньому неможливості виконання судового рішення [16, с. 81-84]. Метою застосування запобіжних заходів як заходів забезпечення позову у господарському процесі згідно із статтею 136 Господарського процесуального кодексу України є уникнення ймовірності істотного

ускладнення чи унеможливлення виконання рішення суду, гарантування ефективного захисту або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду [17]. Цікавим є підхід, обґрунтований А. Бойчук [18], яка зазначає, що предметом забезпечення позову, є «виключно матеріально-правова вимога (майнового чи немайнового характеру), що утворює предмет позову, який надалі підлягає виконанню», що видається хибним з таких міркувань. Визначення розуміння предмету забезпечення позову як матеріально-правової вимоги фактично встановлює зв'язок між вжитими заходами та майновою вигодою. Висновок А. Бойчук потребує удосконалення в частині віднесення предмету забезпечення позову до вимог, що мають містити майнові обмеження чи зобов'язання вчинити певні дії юридичного характеру. Господарський процесуальний кодекс України передбачає таку систему засобів забезпечення позову, як: накладення арешту на майно та (або) грошові кошти, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачу і знаходяться у нього чи в інших осіб; заборона відповідачу вчиняти певні дії; заборона іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві, або виконувати щодо нього інші зобов'язання; зупинення стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку; зупиненням продажу майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно, або про виключення його з опису і про зняття з нього арешту; зупинення митного оформлення товарів чи предметів, що містять об'єкти інтелектуальної власності; арешт морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги; інші заходи у випадках, передбачених законами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 1 ст. 137 ГПК України) [17].

Подібна ситуація наявності нормативно-правових прогалин із встановлення сутності категорії «забезпечення позову» відбувається і межах чинних актів національного законодавства, що регулюють адміністративно-процесуальні правовідносини. Статтею 150 КАС України передбачається, що позов може бути забезпечено: «зупиненням дії індивідуального акта або нормативно-правового акта; заборонаю відповідачу вчиняти певні дії; заборонаю іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору; зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку» [19]. На відміну від положень цивільно-процесуального та господарсько-процесуального законодавства, де перелік засобів забезпечення позову не є вичерпним, забезпечення адміністративного позову є вичерпним. Метою застосування забезпечувальних засобів в адміністративному позові є запобігання проявам заподіяння шкоди правам, свобод та інтересів позивача до ухваленого рішення в адміністративній справі або захист цих прав, свобод та інтересів, що стане неможливим без вжиття таких заходів, або для їх відновлення необхідно буде докласти значних зусиль та витрат, а також, якщо очевидними є ознаки протиправності рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень.

Структура системи засобів забезпечення адміністративного позову обумовлюється специфікою публічно-владних відносин, що є його предметом. Концепція адміністративної реформи 1998 року [20] визначила необхідність трансформації розуміння змісту управлінської діяльності та аргументувала доцільність переходу від командо-адміністративного ладу розбудови взаємовідносин між державою та людиною до впровадження ідеї публічно-сервісної держави.

Відтак пріоритетною функцією діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування згідно із сучасних стандартами здійснення публічного управління є не ви-

дання рішень, що мають характер примусу, владного веління, а ухвалення рішень, що мають обслуговуючий характер, характер сервісної діяльності. Таким чином, суттєвого переосмислення вимагає зміст управлінської діяльності, що і визначає зміст адміністративного позову. Встановлення сутності публічно-правових відносин, обґрунтування розуміння сервісно-орієнтованої держави є предметом наукових розробок таких вчених, як В.М. Бевзенко, Р.С. Мельник [21], Л.О. Золотухіна [22], Є.О. Лєгеца [23], Т.О. Коломоєць [24], В.В. Кудря [25], О.І. Миколенко [26] та ін.. Однак при цьому попри чисельність здійснених досліджень визначити розуміння публічно-правових відносин як предмета адміністративного позову досягти не вдалось. З врахуванням зазначеного метою цього підрозділу є визначення забезпечення адміністративного позову як гарантії ефективності здійснення публічно-управлінської (публічно-правової) діяльності.

Ідея розбудови української держави на засадах публічної сервісності не є новою і з'явилась не в ХХІ ст. Богдан Кістяківський – видатний український правник, що працював наприкінці ХІХ ст.- початку ХХ ст., обґрунтував, що базисом для ефективної реалізації та захисту прав та свобод людини є право людини на «позитивні державницькі послуги», що надаються органом державної влади [27, с. 84].

Певне відродження ідеї «публічно-сервісної держави» відбулось у 1970-х роках. Д. Кілінг у науковій праці «Management in Government» (1972 р.) зазначав, що впровадження принципів публічного адміністрування (public administration) є оптимальним засобом досягнення реалізації державницьких задач, цілей та функцій [28, с. 243].

За часів незалежності української держави одним із перших своєю дослідницьку увагу до проблеми трансформації управлінсько-владних правових відносин приділив В.Б. Авер'янова [29, с. 243]. В ході здійснених наукових розробок вченим було обґрунтовано необхідність трансформації розуміння органів дер-

жавної влади як суб'єктів, уповноважених на застосування примусу, на суб'єктів, що виконують функції обслуговування та координації суспільних відносин [29, с. 243].

В подальшому дослідженнях такий підхід було збережено та деталізовано. Так, М. Пасальський визначає публічно-правові відносини як суспільні відносини, пов'язані із функціонуванням системи органів державної влади, місцевого самоврядування, локального соціального управління, діяльності громадських об'єднань, життєдіяльності окремих індивідуумів, об'єднаних досягненням спільної мети забезпечення балансу зовнішньо та внутрішньо національного інтересів [30, с. 18]. Публічно-правові відносини – це відносини, які характеризують діяльність владних суб'єктів як діяльність «служіння народу» [30, с. 15].

Відтак такий багатовекторний підхід до визначення сутності публічно-управлінських відносин дозволяє визначити їх сутність як тріаду проявів, зокрема, як діяльність із реалізації функцій держави; як внутрішньоструктурна організація суб'єктів владних повноважень; як відносини із оптимізації методів, функцій та задач вчинення позитивного впливу на приватних осіб.

Публічно-правові відносини розуміються як відносини, пов'язані із реалізацією владного впливу уповноваженими суб'єктами (органами державної влади, органами місцевого самоврядування чи юридичними особами приватного права в окремих визначених чинним законодавством випадках), що відображається у застосуванні інформаційних, економічних, адміністративних, культурних методів з метою забезпечення балансу приватного та публічного інтересу [31, с. 190; 32, с. 53].

Запровадження ідеї публічного управління, публічно-управлінських відносин відтак вимагає трансформації взаємовідносин між державою та людиною у бік задоволення потреб та інтересів кожного, налагодження дієвого соціального діалогу та партнерства, що є однією із ознак розбудови публічно-сервіс-

ної держави. Закріплення на міжнародному рівні доцільності запровадження концепції публічного адміністрування пов'язується із прийняттям Резолюції 77 (31), схваленої 28 вересня 1977 р. Комітетом Міністрів Ради Європи, відповідно до положень якої наголошувалось на необхідності деталізації здійснення адміністративних процедур з метою уникнення проявів суб'єктивізму у прийнятті управлінських рішень в цілому, і зокрема, процедури ухвалення адміністративного акта [33].

Деталізація ідеї публічного адміністрування (good administration) відбулося у подальших документах Комітету Міністрів Ради Європи, зокрема, у Рекомендаціях CM/Res (2007) 7 від 20 червня 2007 р., де визначено такі принципи публічно-правових відносин, як: «законність, рівність, безсторонність, пропорційність, правова визначеність, прийняття рішення в розумні строки, участь, повага до прайвесі, прозорість» [34].

І.В. Патеріло визначає, що змістом публічно-правових правовідносин є запровадження дієвої системи гарантій забезпечення реалізації та захисту суб'єктивних публічних прав приватної особи у доступі до інформації про діяльність адміністративних органів, у забезпеченні доступу до розробки та прийнятті управлінських рішень, в тому числі адміністративних актів, та інших видів адміністративних процедур. Специфічними публіч-

но-правових відносин є їх суб'єктний склад. Так, учасниками публічно-правових відносин є органи державної влади та місцевого самоврядування, а також в окремих випадках і приватні установи та підприємства (у частині виконання делегованих повноважень, зокрема, забезпечення права особи на доступ до публічної інформації) [35].

Безумовною характеристикою публічно-правових відносин є ознака «адміністративної сервісності» [36, с. 31].

Необхідність забезпечення вимоги сервісності публічно-управлінських відносин вимагає переосмислення сутності підстав, виникнення, зміни чи припинення останніх.

До юридичних фактів, що спричиняють виникнення, зміну чи припинення публічно-управлінських правовідносин, відносяться судові рішення, які відзначаються як правомірні дії, що можуть мати правостановлюючий чи правозабороняючий характер.

Висновок. Таким чином, доцільно зробити висновок, що предметом адміністративного позову є публічно-управлінські правовідносини за участю суб'єктів владних повноважень та приватних осіб, метою яких є задоволення публічного інтересу. Саме тому засоби забезпечення адміністративного позову є відмінними від засобів, що вживаються задля забезпечення цивільного чи господарського позовів, де предметом виступають приватні права та інтереси.

Анотація

Встановлено, що предметом адміністративного позову є публічно-управлінські правовідносини. Обґрунтовано відсутність єдності підходів до встановлення сутності «публічно-управлінських відносин». В ході здійсненого дослідження досягнуто висновок про доцільність розуміння категорії «публічно-управлінські правовідносини» як відносини, пов'язані із реалізацією владного впливу уповноваженими суб'єктами (органами державної влади, органами місцевого самоврядування чи юридичними особами приватного права в окремих визначених чинним законодавством випадках), що відображається у застосуванні інформаційних, економічних, адміністративних, культурних методів з метою забезпечення балансу приватного та публічного інтересу. Встановлено, що метою забезпечення адміністративного позову є закріплення належності виконання судового рішення у сфері публічно-правових відносин. Обґрунтовано, що метою закріплення інституту забезпечення позову у адміністративному судочинстві є гарантування реального, оперативного, неухильного та виконання судового рішення у

максимально можливого повному обсязі. Встановлено, що чинним законодавством України передбачено, що адміністративний позов може бути забезпечено: «зупиненням дії індивідуального акта або нормативно-правового акта; заборонаю відповідачу вчиняти певні дії; заборонаю іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору; зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку». Визначено, що на відміну від положень цивільно-процесуального та господарсько-процесуального законодавства, де перелік засобів забезпечення позову не є вичерпним, забезпечення адміністративного позову є вичерпним. Наголошено, що метою застосування забезпечувальних засобів в адміністративному позові є запобігання проявам заподіяння шкоди правам, свобод та інтересів позивача до ухвалення рішення в адміністративній справі або захист цих прав, свобод та інтересів, що стане неможливим без вжиття таких заходів, або для їх відновлення необхідно буде докласти значних зусиль та витрат, а також, якщо очевидними є ознаки протиправності рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень.

Ключові слова: адміністративний позов, засоби забезпечення позову, публічно-управлінські відносини, публічний інтерес.

Poberezhna N.P. The purpose of securing a claim in the field of public legal relations

Summary

It is established that the subject of an administrative lawsuit is a public-administrative legal relationship. The lack of unity of approaches to establishing the essence of "public-administrative relations" is substantiated. In the course of the study, a conclusion was reached on the expediency of understanding the category of "public administration legal relations" as relations related to the exercise of power by authorized entities (public authorities, local governments or legal entities of private law in certain cases), which is reflected in the application of informational, economic, administrative, cultural methods in order to ensure the balance of private and public interest. It is established that the purpose of securing an administrative claim is to consolidate the proper execution of a court decision in the field of public law relations. It is substantiated that the purpose of consolidating the institution of securing a claim in administrative proceedings is to guarantee a real, prompt, consistent and execution of a court decision in the maximum possible full amount. It is established that the current legislation of Ukraine stipulates that an administrative claim may be secured by: "suspension of an individual act or normative legal act; prohibition of the defendant to perform certain actions; prohibition of other persons to perform actions related to the subject of the dispute; suspension of recovery on the basis of an executive document or other document under which recovery is carried out in an indisputable manner. " It is determined that in contrast to the provisions of civil procedure and economic procedure legislation, where the list of means of securing the claim is not exhaustive, securing the administrative claim is exhaustive. It is emphasized that the purpose of the application of precautionary measures in an administrative lawsuit is to prevent harm to the rights, freedoms and interests of the plaintiff before the decision in the administrative case or to protect these rights, freedoms and interests, which will be impossible without such measures. make significant efforts and costs, as well as if there are obvious signs of illegality of the decision, action or inaction of the subject of power.

Key words: administrative claim, means of securing the claim, public-administrative relations, public interest.

Список використаних джерел:

1. Статистика 2019. URL.: <https://www.ae.org.ua/stat2019/#:~:text=Так%2C%20у%202019%20році%20виконанню,9%20млн%20у%202018%20році>.

2. Гурвич М. А. Учение об иске (состав, виды). Москва: ВЮЗИ, 1981. 40 с.
3. Жеруолис И.А. К вопросу о сущности исковой формы советского гражданского процесса. *Правоведение*. 1966. № 4. С. 60-68.
4. Чечина Н. А. Гражданские процессуальные отношения. Л.: Изд-во ЛГУ, 1962. 67 с.
5. Избранные труды по гражданскому процессу / Чечот Д.М.; Сост.: Новиков Е.Ю.; Сост., предисл. и коммент: Ференс-Сороцкий А.А. С.-Пб.: Изд. Дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. 616 с.
6. Юдельсон К.С. Избранное : К.С. Юдельсон ; Рос. акад. правосудия, Урал. гос. юрид. акад. М. ; Екатеринбург : Статут, 2005 (ОАО Яросл. полигр. комб.). 615 с.
7. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). М, 2000. 560 с.
8. Козюбра М. Методологія правознавства та методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014. №1. С. 22-33.
9. Ветютнев Ю. Методологічні проблеми розуміння істини як правової цінності. *Право України*. 2014. №1. С. 106-116.
10. Цивільно-процесуальне право України: Підручник / За ред. В. В. Комарова. Х.: Право, 1999. 192 с.
11. Захарова О., Грабовська О. Проблеми забезпечення позову у цивільному процесі. *Вісник національного університету імені Тараса Шевченка «Юридичні науки»*. 2011. № 88. С. 14-16.
12. Цивільний процес України: академічний курс: [підручник для студ.юрид.спец.вищ.навч. закл.]; [за ред.. С.Я.Фурси]. К.: Видавець Фурса С.Я. : КНТ, 2009. 848 с.
13. Лазько Г.З., Ільченко А.В. Деякі питання забезпечення позову у спорах, що виникають із страхових правовідносин. *Наше право*. 2015. №5. С. 131-135.
14. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
15. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України від 15 січня 2020 року № 460-IX. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#n109>
16. Картузов М.Ю. Проблемні питання застосування запобіжних заходів у господарському процесі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. №1. С. 81-84.
17. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
18. Бойчук А. Забезпечення заходів в господарському процесі. *Юридична газета*. 2018. № 41. <https://jur-gazeta.com/publications/practice/gospodarske-pravo/zabezpechennya-zahodiv-v-gospodarskomu-procesi.html>
19. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
20. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>
21. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: навч. посібник. за заг. ред. Р.С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. 376 с.
22. Золотухіна Л.О. Поняття та класифікація адміністративних правовідносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 115–117. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/32.pdf

23. Легеза Є.О. Теорія публічних послуг: адміністративно-правова складова: монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. 452 с.
24. Коломоець Т.О. Управлінські послуги в контексті взаємовідносин особи й органів місцевої влади в Україні: концептуальний і нормативний аспекти. *Актуальні проблеми державного управління*. 2002. Вип. 7. С. 178–182.
25. Кудря В.В. Види проваджень за зверненнями громадян до органів виконавчої влади та адміністративні (управлінські) послуги. *Право України*. 2006. № 1. С. 12–15.
26. Кистяковский Б. А. Государство правовое и социалистическое. *Вопросы философии*. 1990. № 6. С. 141–159.
27. Keeling D. Management in Government [Text]. London : Allen & Unwin, 1972.
28. Авер'янов В.Б. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право. Київ : Юстиніан, 2007. 288 с.
29. Пасальський М. Концепція публічного управління у сучасній юридичній науці. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8.
30. Виконавча влада і адміністративне право. За заг. ред. В.Б. Авер'янова. К.: Вид. дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.
31. Туркова О.К. Сервісна спрямованість надання адміністративних послуг в Україні: процедурні аспекти. *Право і суспільство*. 2015. № 5.2 (3). С. 189–194 .
32. Обушна Н. Публічне управління як нова модель організації державного управління в Україні: теоретичний аспект. *Ефективність державного управління : збірник наукових праць*. 2015. Вип. 44. С. 53–63.
33. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64.
34. Pudelka J. Öffentlich-rechtliche Verträge als Grundlage der Entstehung. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 139. С. 211-217.
35. Патерило І.В. Інструменти діяльності суб'єктів публічної адміністрації: сутність та зміст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Випуск 27. Т. 2. С. 174-178.
36. Замрига А.В. «Адміністративна сервісність» як ознака діяльності публічної адміністрації у сфері адміністративно-правового забезпечення господарської діяльності в Україні. *Правова позиція*. 2019. № 3. С. 31-39.